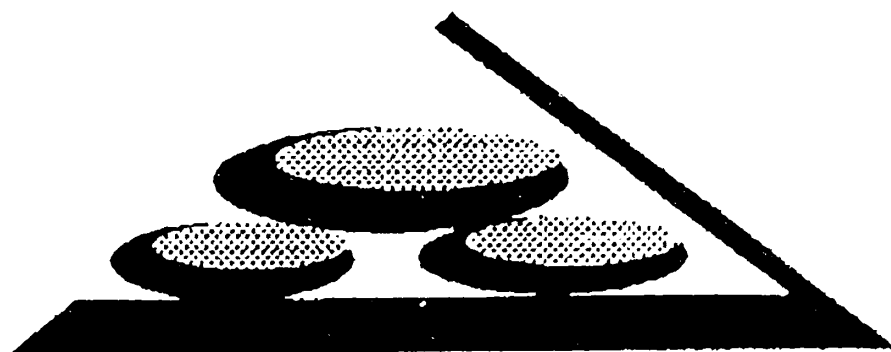
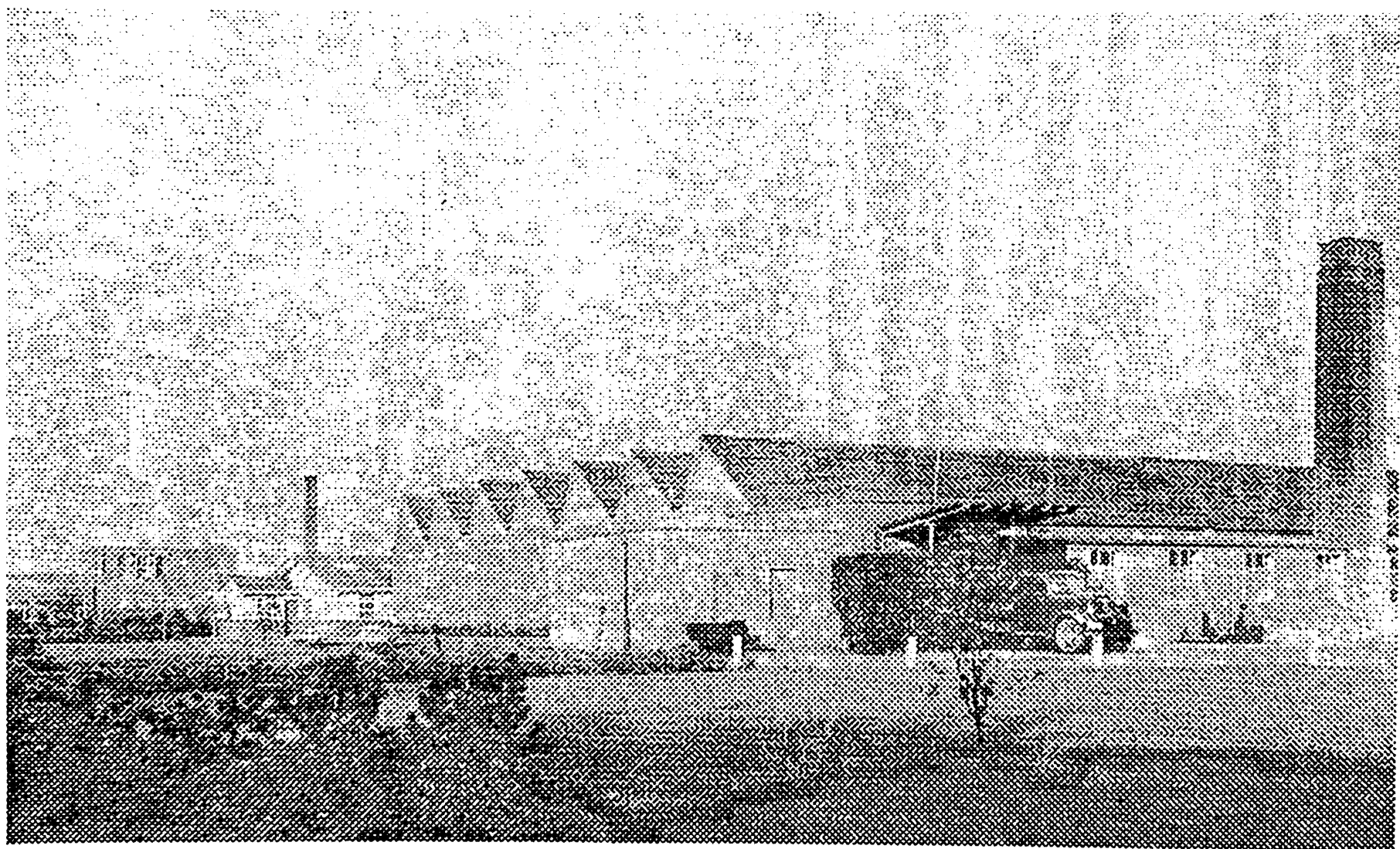

Kroniek van de Historische Vereniging Zuid-oost Drenthe

**5^e jaargang, nummer 3
September 1996**

Inhoud:

Van de redactie	3
Historie van de Zuid-oost Drentse Industrie	4
Archivaria	13
Mededelingen	15

Bestuur:

Historische Vereniging Zuid-oost Drenthe

P.M. Kraan,	voorzitter	De Hietbrink 46,	7824 XT Emmen	(0591) 62 23 02
H. de Jong,	secretaris	Kapelstraat 59,	7811 HC Emmen	(0591) 64 46 50
A.J. Bakker,	penningmeester	Wolverlei 6,	7815 PV Emmen	(0591) 61 90 22
W. Visscher		Zijtak OZ. 7,	7833 AC Nieuw-Amsterdam	(0591) 55 17 41
Chr. van Wieren		Zetveld 15,	7848 CX Schoonoord	(0591) 38 18 53

Secretariaat:

H. de Jong,	Kapelstraat 59,	7811 HC Emmen	(0591) 64 46 50
-------------	-----------------	---------------	-----------------

Kopij:

Historische Vereniging Zuid-oost Drenthe, De Woerd 71, 7824 RB Emmen

Bankrelatie:

Rabo-bank Emmen

rek.nr. 10.44.68.815, giro van de bank 81 62 67

VAN DE REDACTIE.

Het jaar 1996 is uitgeroepen tot het jaar van het Industrieel Erfgoed door het Projectburo Industrieel Erfgoed en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Beide organisaties hebben zich ten doel gesteld door middel van culturele manifestaties de bevolking interesse bij te brengen voor de overblijfselen van ons industrieel verleden. Daarvan is al veel verloren gegaan en dit proces, van verdwijnen van uit cultureel historisch oogpunt vaak waardevolle objecten, gaat steeds maar door. Het Jaar van het Industrieel Erfgoed is dan ook uitgeroepen om de aandacht op de erfenis uit ons industrieel verleden te vestigen en daarmee de bevolking bewust te maken van het belang van behoud van die vaak met ondergang bedreigde historische objecten.

Naast landelijke evenementen voert elke provincie een eigen programma uit. De provincie Drenthe blijkt hierbij volgens persberichten de veenindustrie centraal te hebben gesteld. Het mag duidelijk zijn dat vooral ZuidoostDrenthe (het gebied dat onze vereniging bestrijkt) hierbij in beeld zal komen. Hoewel merkwaardig genoeg de provincie onze vereniging tot dusver op geen enkele manier in haar op Zuidoost-Drenthe gerichte activiteiten heeft betrokken, dan wel heeft benaderd, willen we ons zeker niet onbetuigd laten. Immers biedt het thema "industrieel erfgoed" de vereniging bij uitstek de kans om zich naar buiten toe te presenteren en te profileren.

Wij zien ons namelijk zeer wel in staat om bij het gestalte geven van het Jaar van het Industrieel Erfgoed ons eigen steentje bij te dragen. Contacten met de VVV Emmen hebben er inmiddels toe geleid dat de vereniging zal participeren in de activiteiten op de Open Monumenten Dag (zaterdag 14 september a.s.). Het programma van die dag is daartoe uitgebreid met een extra verlenging van de route die de antieke bus zal rijden, zodat daarin tevens een aantal bekende en minder bekende objecten uit het oude industrietijdperk zullen zijn opgenomen.

De vereniging zal hierbij een deskundige uitleg geven.

Ook dit nummer van de Kroniek zal speciaal zijn gewijd aan de rijke historie van de industrie van Zuidoost Drenthe. Hoewel het aantrekkelijk zou zijn om van elk industrieel historisch object een illustratie op te nemen, hebben we om budgettaire redenen een selectie moeten maken. Wij vragen U hiervoor begrip. Niettemin hopen wij U een verantwoord beeld te kunnen aanbieden van de oude Zuidoost Drentse industrie, waarvan kennisneming zeer de moeite waard lijkt.

De redactie hoopt dat U het met plezier zult lezen.

HISTORIE VAN DE ZUIDOOST-DRENTSE INDUSTRIE

Erfgoed uit ons industrieel verleden (1875 - 1930).

Wim Visscher

In dit artikel zal worden getracht een voorlopig overzicht te geven van de oude Zuidoost Drentse industrie. Wegens de beperking die de omvang van een artikel als dit aan de inhoud ervan stelt, zal uiteraard geen volledig en gedetailleerd beeld kunnen worden geschetst. Het zal dan ook bij een globaal overzicht moeten blijven.

Als tijdvak is hierbij in hoofdzaak voor de periode van 1875 tot 1930 gekozen. Immers ging rond 1875 de industrialisatie (het stoomtijdperk) van Zuidoost Drenthe van start, terwijl door het inzetten van een langdurige wereldwijde economische crisis tegen 1930 de industrie op een laag pitje kwam te staan, waardoor er toen nauwelijks meer bedrijven bijkwamen. Tenslotte zal o.m. door een aantal illustraties nog enige aandacht worden besteed aan wat er nog resteert aan industrieel erfgoed uit grootvaders tijd.

Inleiding.

Bij deze Industrieën zal het hier gaan om de fabrieksmatige produktie van goederen, die regionaal, landelijk of zelfs internationaal werden afgezet. Ambachtelijke activiteiten met louter plaatselijke afzet, zoals bij korenmolens etc, zullen dan ook buiten beschouwing worden gelaten.

Overigens valt de grens tussen ambacht en industrie niet in alle gevallen even duidelijk te trekken, waardoor aan een aantal "grensoverschrijdingen" niet valt te ontkomen. De ontstaansvoorwaarden voor industrie zijn als volgt weer te geven:

1. de aanwezigheid van grondstoffen.
2. het voorhanden zijn van arbeidskrachten.
3. goede verbindingen met de afzetmarkt.
4. een goed ondernemersklimaat.

Omdat het veen als brandstof en grondstof als het ware voor het oprapen lag vond men de meeste industrie in de veenkolonien. Evenmin was er gebrek aan arbeidskrachten. Immers was Zuidoost Drenthe rond het midden van de vorige eeuw het laatste nog ongeroerde veengebied, terwijl andere grote veengebieden toen al (grotendeels) uitgeveend waren of raakten. Veel veenarbeiders trokken toen daar vandaan naar de Zuidoost Drentse venen. De eerste twee voorwaarden spreken dan ook voor zich.

Medio vorige eeuw dongen verscheidene kanaalmaatschappijen naar de gunsten van de "Zuidoost Drentse veenbruid". Zo werd het gebied al gauw ontsloten en doorsneden door belangrijke vaarwegen. Er werden straatwegen aangelegd. Rond de eeuwwisseling bevochten twee stoomtrammaatschappijen, de "Dedemsvaartse~ en de "Hoogeveense" tram elkaar de toegang tot het gebied en ook zij trokken hier hun sporen. Enkele jaren later reed de eerste stoomlocomotief van het Noordooster Locaalspoor (NOLS) de gemeente Emmen binnen.

Op deze wijze ontstond er een knooppunt van kanalen, straat-, tram- en spoorwegen. Hoge fabrieksschoorstenen begonnen zich tegen de horizon af te tekenen en in het veld snorden vele locomobile stoommachines. De eerste veenindustriële ondernemers kwamen meestal niet uit de streek zelf, maar waren van elders, vaak uit het westen van het land, afkomstig. Aangelokt door de hoge winstverwachtingen investeerden deze lieden uit de vreemde hier veel geld, wat meestal ook "vreemd" geld was. Zij hadden de durf te investeren in ondernemingen in de verwachting dat het hen veel rendement zou opleveren. Dit alles betekent dat ook het ondernemersklimaat hier toen goed moet zijn geweest.

In het boekje "Historie van het Drents Californie" is het wel en wee van een aantal van deze ondernemende heren (en ook dames) beschreven. Langs de kanalen ontstonden op de duur industriële centra. In veel gevallen waar die industrie groots was opgezet, spatte die na een aantal jaren als een zeepbel uiteen.

De grote heren hadden vaak geen verstand van veen en werkten niet zelden met geleend geld. Als er dan een crisis uitbrak of het hen anderszins tegenzat waren ze vaak ook weer als eerste weg. Na hun vertrek werd hun plaats ingenomen door lieden, die al enige tijd in de veenkolonien woonden, waar ze zich een vaste plaats hadden verworven. Ze hadden hier vaak een eigen veenderij-bedrijf van de grond getild. Op hun beurt schiepen zij weer een klimaat waar andere ondernemingen van de grond wisten te komen. Tal van industriële ondernemingen in de veenkolonien waren dan ook door deze verveners aanzet.

Rond de eeuwwisseling verschenen er voor die tijd zeer grote ondernemingen, zoals de fa. W.A. Scholten en de Maatschappij Griendtsveen op het toneel. Net als de eerder genoemde tweede generatie veenindustriële ondernemers (in spe), bouwden ook zij voort op de weinig succesvol gebleken voorgangers zoals de Oranjekanaal Maatschappij en de Drentse Landontginnings Maatschappij. Zo ontstonden er enkele zeer grote en een groot aantal kleinere veenindustriële bedrijven. Voor een betrekkelijk klein gebied als dat rond Nieuw-Amsterdam/ Erica kwam ik in bovengenoemd boekje al op een vijftig tal industriële bedrijven. Voor geheel Zuidoost-Drenthe kan dit getal, zoals hieronder zal blijken, met enkele malen worden vermenigvuldigd. Vooral in de eerste decennia van deze eeuw zijn er een groot aantal bedrijven bijgekomen. Dit kwam omdat toen nieuwe veenkolonien zoals Klazienaveen volop in ontwikkeling kwamen.

In die tijd nam ook de bevolking van de gemeente Emmen sterk in omvang toe. Niet alleen door geboorte-overschot, maar vooral ook door de vele inschrijvingen van elders.

De talrijke dikke banden van het bevolkingsregister van Emmen geven wel een opgave van het beroep, maar geen inzicht in de verdeling van de personen over de verschillende bedrijfstakken. Ze, met inbegrip van hun vrouw, staan in veruit de meeste gevallen als arbeider te boek gesteld, zelfs ook al is bekend dat ze kleine boer waren.

Een uitsplitsing naar land-, veen- en fabrieksarbeider valt dus zonder uitputtend nader onderzoek niet te geven. Toch moet een groot aantal van hen in de diverse industrieën werkzaam zijn geweest. Hoogst zeldzaam verraadt een inschrijving het bedrijf waar men werkt, zoals "boekhouder bij Gosselaar", wel staan de vele ambachtslieden en neringdoenden met hun specifieke beroep vermeld. Wat opvalt is het zeer grote aantal bakkers.

De industrie.

De industrie van Zuidoost-Drenthe valt in het aangegeven tijdvak te onderscheiden in: kalk-, steen-, turf-, elektriciteit-, scheepsbouw-, metaal-, textiel-, grafische-, landbouw-, zuivel- en hout/bouwindustrie. Hieronder zal elk onderdeel afzonderlijk aan de orde komen.

Kalkindustrie.

Al vroeg bij het in exploitatie nemen van het veen verschenen hier diverse kalkovens. Het waren schelpkalkbranderijen, waarvan de grondstof, de schelpen, van de Waddeneilanden afkomstig was. Het initiatief om hier in Zuidoost-Drenthe kalkovens te stichten kwam van de veeneigenaren-turfproducenten zelf. Omdat veel turf naar Friesland en Groningen werd afgescheept, konden de schelpen als retourvracht worden meegebracht. De eigen veenderijen voorzagen in de brandstof voor de ovens. De eerste, ongeveer gelijktijdig genomen, initiatieven om hier kalkbranderijen te stichten waren afkomstig van twee grote veeneigenaren, te weten de Oranjekanaal Maatschappij en de Drentse Landontginnings Maatschappij. De eerstgenoemde maatschappij bouwde haar oven in 1857 aan het Oranjekanaal onder Zuidbarge. Het bedrijf bleek weinig aan de verwachtingen te voldoen, waarna ze werd verhuurd aan landbouwer en vervener Kl. Ensink uit Noordbarge. In 1861 verschijnt Hendrik Kuik uit Dedemsvaart hier als kalkbrander. De oven was toen waarschijnlijk overgegaan op de aannemer/vervener en kalkbrander Zwiers uit Dedemsvaart, die in die jaren als aannemer de Bladderswijk groef. Omdat hij de door hem

gegraven splittingturf voor zichzelf mocht houden zal die als brandstof zijn aangewend. Nadat Zwiers rond 1863 het kanaal had opgeleverd, werd er sindsdien niets meer van de oven vernomen en is ze waarschijnlijk afgebroken. Van de kalkoven van de Drentse Landontginning Mij. is nog minder bekend, zelfs de plaats waar deze zou hebben moeten staan is (nog) niet aan het licht gekomen. Van bestendiger duur en veel grotere betekenis waren de ovens van grootveen-bezitter mr. J. A. W. Gratama. Deze bouwde in de periode 1875/1880 vier ovens, waarvan er twee te Veenoord en eveneens twee in Nieuw-Amsterdam stonden. Vanaf 1888 eigendom van de administrateur van de Drentse Landontginning Mij. L. Dommers, die er nog een derde oven te Nieuw-Amsterdam bijbouwde. Na diens overlijden in 1908 werden de ovens tientallen jaren geëxploiteerd door resp. de firma's Trip en Peters uit Dedemsvaart. Rond de eeuwwisseling waren er ook te Erica ovens in gebruik en eigendom van een notaris uit Assen. Ook zijn er nog verschillende aanvragen van verveners bekend om een kalkoven te mogen bouwen, maar tot een uitvoering van die plannen is nergens gebleken. Tenslotte dateerden van het begin van deze eeuw de kalkovens te EmmerCompasuum van vervener H. de Jonge. Helaas is er van al de genoemde ovens geen enkele bewaard gebleven, enkel de straatnamen "Kalkovenwijk" en "Kalkwark" te Emmer-Compasuum herinneren nog aan de Zuidoost Drentse kalkindustrie.

Steen- en cementindustrie.

Eveneens uit het midden van de vorige eeuw dateerde de eerste steenindustrie van Zuidoost Drenthe. Anders dan bij de kalkovens was de vestiging niet alleen georiënteerd op het veen als brandstof, maar ook op de grondstof. Deze, de keileem, werd veel aan de voet van Hondsrug aangetroffen.

De (veld)ovens kon men dan ook aantreffen te Weerdinge (Houwing), Noordbarge (Frieling) en Westenesch (markegenoten). Ook de Oranjekanaal Maatschappij stichtte in 1856 te Nieuw-

Dordrecht zo'n steenfabriek met een pannemakerij. De grondstof werd in de Heerenstreek gegraven. Het produkt bleek echter niet van zo'n beste kwaliteit, zodat al na een aantal jaren de fabriek werd stilgelegd.

In 1875 werd er te Erica een veldoven gebouwd door de daar wonende vervener Th. Aukes, die zich sindsdien steenfabrikant ging noemen. De grondstof voor zijn steenbakkerij werd uit een leemgroeve aan de Kerkweg gewonnen. Ook bakte hij dakpannen, want aan de steenfabriek was (blijkens een advertentie) tevens een "Ziegelei" verbonden. De fabriek werd eind jaren tachtig van de vorige eeuw door brand verwoest en niet meer opgebouwd.

De nauwe band tussen steen en turf uit die tijd blijkt uit het vanaf 1870 door de (ook te Nieuw-Amsterdam vervenende) Dedemsvaartse vervener B. Berends jr. uitgegeven en ook hier gelezen blaadje "Turf en Steenindustrie". Bij bovengenoemde fabrieken ging het om relatief kleinschalige bedrijven, die waarschijnlijk in hoofdzaak voor de lokale markt produceerden. Van meer betekenis was de tegen de eeuwwisseling opgekomen cementsteenindustrie, zoals die te Erica van de Stadskanaalster groot-landbouwer H. J. Knigge, later Pranger, welke onderneming later op zou gaan in de N. V. Asser Beton Industrie. Een gelijksoortig bedrijf als dat van Knigge stichtte zijn plaatsgenoot en tevens landbouwer J. Brans. Zijn fabriek kwam aan het kanaal te Emmer-Erfscheidenveen te staan. In de plaats Emmen zelf waren eveneens, vanaf het begin van deze eeuw, enkele betonindustriën zoals die van G. Kliphuis, H. Meyer en J. Daanje. Aan deze ondernemingen waren tevens kalkblusserijen (waar de ongebluste kalk voor de mortel werd verwerkt) verbonden. Kalkblusserijen waren ook het nevenbedrijf van de bouwmaterialenhandel van resp. de firma's Van den Bergh en Rijkers te Nieuw-Amsterdam, G. Lamberts te Zuidbarge en J. Pranger te Erica.

Turfindustrie.

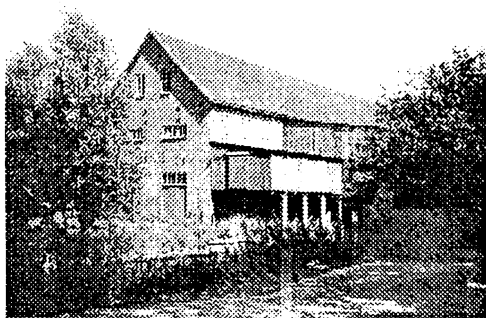
Op een aantal aspecten van de turfindustrie ben ik destijds in het boekje "Historie van het Drents California" reeds vrij uitvoerig ingegaan. Daarom zal op deze plaats met een aantal algemeenheden worden volstaan. De belangrijkste exponent van deze tak van industrie was zonder meer de fabricage van turfstrooisel.

Turfstrooisel werd al voor 1880 handmatig in "strooiingen" geproduceerd in de Twentse veengebieden. Rond 1880 kwam echter de fabrieksmatige fabricage van strooisel in zwang. De Brabantse Maatschappij "Helenaveen" (gesticht door de fam. Van de Griendt) begon daar toen mee. Ook in Noordoost Overijssel en Zuidoost-Drenthe ontstonden kort na 1880 turfstrooiselfabrieken.

In beide gebieden kon men toen naast een aantal "vaste" fabrieken ook het fenomeen van drijvende turfstrooiselfabrieken aantreffen. Zo maakte de Maatschappij Griendtsveen in Nieuw-Amsterdam e.o. aanvankelijk ook gebruik van drijvende fabrieken. Maar ook bij enkele andere bolsterfabrikanten in Zuidoost-Drenthe was dit het geval. Een drijvende fabriek had als voordeel dat men niet van een bepaald bolstergebied afhankelijk was. Echter was het na de Eerste Wereldoorlog met dit soort van fabrieksschepen gedaan.

Na die tijd werd het beeld bepaald door de, vaak grote, gebouwen van de vasteturfstrooiselfabrieken zoals die van Griendtsveen, Veldkamp en Scholten. Opmerkelijk was de "mechanisatie" van het transport van het turfstrooisel, waarbij sinds 1906 nagenoeg alle door Griendtsveen en Scholten geproduceerde balen turfstrooisel door de Dedemsvaartse tram werden afgevoerd. Van 1881 tot 1930 zijn er in Zuidoost Drenthe in totaal 15 turfstrooiselfabrieken (grote en kleinere en lange en kortere tijd) actief geweest, waarvan er 5 drijvend waren. Uit deze periode resteert nog slechts de oude turfstrooiselfabriek van Griendtsveen bij het Smalspoormuseum aan het Dommerskanaal. Ouder dan de turfstrooiselindustrie was de fabricage van machinale turf, zoals die sinds 1875 een aantal jaren te Nieuw-Amsterdam plaatsvond in de fabriek van

de op franse leest geschoeide Maatschappij tot ontginning van veengronden in Drenthe. In het begin van deze eeuw deed ook hier de door een locomobile stoommachine aangedreven turfmachine haar intrede. Daarvan stonden er rond 1910 in de omgeving van Emmer-Compasuum al vijftig stuks.

restant turfstrooiselfabriek Griendtsveen Mij aan het Dommerskanaal.

Deze vorm van industrie vond daar toepassing in o.a. de veenderij van de bekende huisarts Lubberman uit Emmer-Compasuum. Deze machines dienden overigens alleen om het veen te mengen. Enkele jaren na de Eerste Wereldoorlog ging ook de bereiding van machinale turf of persturf weer van start. Deze (pers)turfmachines, waarin het veen werd vermalen en geperst (zonder dat er water aan werd toegevoegd) werden ook wel machinale turffabrieken genoemd. Ze stonden vooral in de omgeving van Zwartemeer. Een bekend fabrikant van machinale turf was daar Jac. Rahder te Nieuw-Amsterdam. Deze industrieën waren overigens niet kenmerkend voor Zuidoost Drenthe; ze bevonden zich ook bij Hoogeveen en Vroomshoop, zij het minder massaal.

Onder de definitie veenindustrie vallen ook de diverse stoombaggerschepen, die dienst deden bij het baggeren van wijken. Van deze baggersaars zijn er hier tenminste vijf geweest, waaronder het in 1873 bij de fa. Turner te Ipswich (Eng) gebouwde baggerschip van Van der Tuuk en de

beide schepen van de fa. Kwartet van een Overijsselse vervenerscombinatie te Klazienaveen. Weinig succesvol dan wel in een experimenteel stadium blijven steken waren de Parijzer Lokfabriek (viltindustrie) te Erica, de turfcartonfabriek van Scholten te Klazienaveen, de ammoniakfabriek (winning van meststoffen uit turf) "de Runde" en de elektrische turf-fabricage, beide te Klazienaveen-Noord, de stoomvuurmakers(briketten)fabriek van Gratama te Nieuw-Amsterdam en de brikettenfabriek te Oranjedorp. Ook als (volledig) mislukt kunnen worden beschouwd de overige turftechnologische vindingen zoals de vervaardiging van turfplaten in het fabriekje van C. Dick te Klazienaveen en de latere min of meer daaraan analoge uitvindingen (zie hierover het artikel van Ger de Leeuw over de turf-experimenten in de vorige Kroniek). En dan was er nog het (achteraf) toch wel milieuvriendelijke polymeren, dat na jaren van experimenteren uiteindelijk toch nog door het uitvinden van de plastics werd achterhaald. Als enige van al die toch zo goed bedoelde pogingen om de turf op te stoten in de vaart der volkeren overleefde de in 1922 opgerichte Puritfabriek te Klazienaveen met haar actieve koolbereiding uit zwarte turf.

Scheepswerven.

Werven hebben in dit deel van Drenthe geen rol van betekenis gespeeld. Daarvoor was hun aantal te klein: Kleibeuker (1874), Wijma, beide te Nieuw-Amsterdam en "Dove" Jansen te Klazienaveen. Het waren eerder reparatie- dan scheepswerven, eigenlijk niet meer dan een "hellinggat", waarbij de (turf)schepen door een kaapstander met mensenkracht de helling werden opgetrokken. De scheepsbouwmeester heette hier dan ook gewoon "hellingbaas".

Elektriciteitscentrales.

In het begin van de eeuw had bijna elk dorp hier wel een grotere of kleinere (turfgestookte) centrale. In een aantal gevallen gold dit een particulier initiatief, zoals Gorter te Nieuw-Amsterdam. Maar ook de turfstrooiselbedrijven

Griendtsveen en Scholten exploiteerden voor de eigen elektriciteitsvoorziening een centrale, waar ook de buurtbewoners van mee konden profiteren. Ook waren er enkele coöperatieve centrales zoals die te Klazienaveen. Rond 1920 moesten er wel 10 elektrische centrales in Zuidoost Drenthe hebben gestaan.

Plannen om de ammoniakfabriek te Klazienaveen om te bouwen tot een grote turfgestookte centrale, die heel het Zuidoost Drentse veengebied van elektriciteit zou kunnen voorzien leden schipbreuk. Als een bijzonderheid kan de toen vlak bij de ammoniakfabriek staande centrale van het Verrekenkantoor te Den Haag worden aangemerkt. Zij was opgericht om de turfmachines elektrisch te kunnen voortbewegen maar dit liep uiteindelijk ook op niets uit.

Machinefabrieken.

In 1917 begon vervener A. Smook Azn. van Nieuw-Weerdinge daar een machinefabriek voor landbouw- en verveningswerktuigen. Enkele jaren later associeerde hij zich met J.G. Lodder, waarna de N.V. Werkland ontstond. De fabriek genoot grote bekendheid door de door haar gefabriceerde baggermolens en turf-machines "volgens het systeem Lodder". Uit diezelfde tijd dateerde de Constructie-werkplaats van W. Vossebelt te Nieuw-Amsterdam, die daar enkele tientallen jaren eerder een smederij voor smeedwerk aan veenderijgereedschappen was begonnen. De fabriek ging zich voornamelijk bezighouden met reparaties aan turfmachines en de bouw van bruggen over de Verlengde Hoozeveense Vaart en ontwikkelde zich tot een toonaangevend bedrijf. Aanmerkelijk kleiner was het machinefabriekje van de gebr. Pot te Emmer-Erfscheidenveen.

Textielindustrie.

In de jaren twintig vestigden zich enkele textiel-fabrieken in de gemeente Emmen. De eerste was de fabriek te Emmen van de te Amsterdam gevestigde N.V. Eerste Drentsche Textielfabriek "Het Klaverblad". Deze tricotagefabriek stond aan de Weerdingerstraat vlak bij de

N: 52. (Vrij van zegel, ingevolge het koninklijk besluit van 4
November 1875, nr 21)

Recht
nr 49

de Burgemeester en Wethouders van Emmen,
Op het op het verzoek van Jean Leonidas
Stlagnou, koopman te Exen, gemeente
Emmen, om vergoeding het afschrijven
eener erfvereeniging in eenige buid, staande
op het gebied Exen G nr 490 te Exen,
gemeente Emmen,

Opzien de bij art: 5 der wet van 2 Juni
1875 (Staatsblad nr 95) bedoelde, door hem
voorgedragen en in orde gevonden bescheiden,
— Overwegende dat aan het bepaald
bij de eerste twee alinea's van art: 6 der
wet is voldaan en op den dag, in de open-
bare kennisgeving in art: 7 der wet bedoeld
bezwaren zijn ingebracht door:

Jan Vos, stamende te Exen. Amsterdam,
Jan Kluk, verneener te Exen,

die hierna bezwaren inbreachten, ten over-
staan van het lid van de gemeenteraad
W. Fijmes, Burgemeester, op den 11 No-
vember 1884, blijkt daarvan afge-
maakt procesverbaal;

Opzien op de ingebrachte bezwaren,
Opzien art: 8 e.v. der voormelde wet,
— hebben besloten:

aan Jean Leonidas Stlagnou, ver-
noemd en zijne rechtvervolgenden
de maximale vergoeding te verleenen
onder bevestiging:

1. dat deze vergoeding voor vervallen
het worden gehouden, in dien daarvan
binnen een jaar na het geen gebruik
is gemaakt;

2. dat de vermaaker en zijne rechtvervol-
genden steeds gehouden zullen zijn ten
aanzien der invordering na te komen;
hetgeen

N.V.Vleeswarenfabriek "De Hondsrug".

Te Nieuw-Amsterdam begon in die tijd de te Den Haag gevestigde N.V. Eerste Drentse Kleidingindustrie haar fabriek in een verbouwd voormalig hotel. Zij produceerde vnl. legerkleding. Veel meisjes uit het dorp vonden hier toen werk als "modistes". De firma S. Palm oefende in diezelfde tijd in het dorp een confectie-atelier uit. Een kleiner atelier was dat van Prummel te Klazienaveen-Noord.

Grafische industrie.

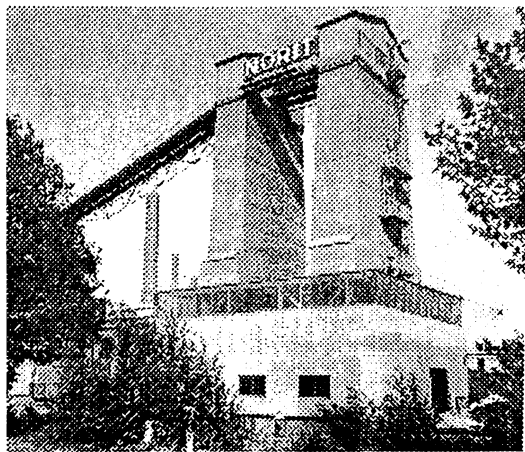
In 1891 begon J. Meesters uit Dedemsvaart te Emmen een stoomdrukkerij.

Hij droeg al gauw het bedrijf, dat o.m. de Emmer Courant uitgaf, over aan zijn neef W. ten Kate Rzn, een zoon van de te Nieuw-Amsterdam wonende directeur van de Wilhelmina Veencompagnie. Later kwam er in Emmen nog een stoomdrukkerij bij van A. Tonkens, die op zijn beurt het Emmer Nieuws en Advertentieblad uitgaf. In Nieuw-Amsterdam gaf toen de drukker R. Mande de Nieuw-Amsterdammer uit. Later oefende hij zijn bedrijf te Klazienaveen uit.

Landbouwindustrie.

Anders dan in de Groningse veenkolonien is de landbouwindustrie hier nooit van bijzondere betekenis geworden. Maar omgekeerd hadden ze daar weer niet zoveel veenindustrie als hier. Het aanvankelijke voornemen van W.A. Scholten om in 1875 in zijn Klazienaveen (Smeul)veen een aardappelmeelfabriek te stichten ging (waarschijnlijk vanwege het achterwege blijven van een kanaalverbinding) niet door. Pas in 1907 zou er te Nieuw-Amsterdam - Veenoord zo'n fabriek ("Excelsior") vrijrijzen. Bij deze ene fabriek zou het echter blijven.

Scholten had het inmiddels al weer met Klazienaveen "goedgemaakt" door daar, zoals gemeld, een turfstrooiselfabriek te stichten. Hoewel in een meer verwijderd verband zou nog onder landbouwindustrie de in 1901 opgerichte stoommeel- en lijnkoekenfabriek van de Nieuw-Amsterdamse veelzijdige ondernemer J. Gorter kunnen worden begrepen. Van veel eerder was de runmolen bij de grutterij en

fabriekscomplex Norit, voorheen Purit te Klazienaveen.

mostermakerij van zijn plaatsgenoot J. Veldkamp.

Zuivelindustrie.

Uit 1894 is de Cooperatieve Emmer Zuivelfabriek aan het Oranjekanaal te Noordbargo. Later kwam er ook nog een Coop. Roomboterfabriek te Westenesch. Ook te Weerdinge kwamen er twee zuivelfabrieken te staan: de Coop. Stoomzuivelfabriek en maalderij, annex elektrische centrale en de Vereenigde Boterfabriek "de Eendracht". Ook Schoonebeek was in die tijd twee zuivelfabrieken rijk. Daarnaast hadden zich in Zuidoost Drenthe een aantal handkrachtfabriekjes op de botermarkt begeven. Met aan het hoofd een "boterdirecteur", die daar leiding gaf aan een botermaker en een werkman, die aan de slinger draaide. Zulke fabriekjes waren er onder meer te Roswinkel, Zuidbargo, Westenesch en Nieuw-Dordrecht.

Hout- en bouwindustrie.

Reeds aan het eind van de vorige eeuw was er sprake van een behoorlijk groot aantal aannemingsbedrijven in Zuidoost Drenthe. Hoewel er een groot deel van verdween werden er ook nogal wat door een ander voortgezet. Hun aantal nam echter rond de eeuwwisseling door de opkomst van nieuwe veenkolonien

aanzienlijk toe.

Deze bedrijven presenteerden zich onder meer onder de benaming timmerfabriek, timmerwerkplaats of timmer- en/of aannemingsbedrijf.

Rond 1930 waren er alleen al in de gemeente Emmen ongeveer 25 van zulke bedrijven.

In elk dorp kon men eigenlijk wel een stuk of wat van die bedrijven vinden. Vaak waren die aannemers ook houthandelaar, waartoe ze de beschikking hadden over een houtloods of houtstek, soms met filialen over verschillende plaatsen verspreid.

Onder de houtindustrie zou men ook de wagenmakerijen kunnen rekenen, zoals die van Nieboer te Emmer-Erfscheidenveen en de gebr. H.A. en H. de Poel, resp. te Nieuw-Amsterdam (elektrische wagenmakerij) en Emmen.

Een vrij gebruikelijk nevenbedrijf bij turfstrooiselfabrieken was de houtzagerij, waar van dennenhout de latten voor de verpakking van balen turfstrooisel werden gezaagd. Bekend is dat bij de drijvende turfstrooiselfabriek van

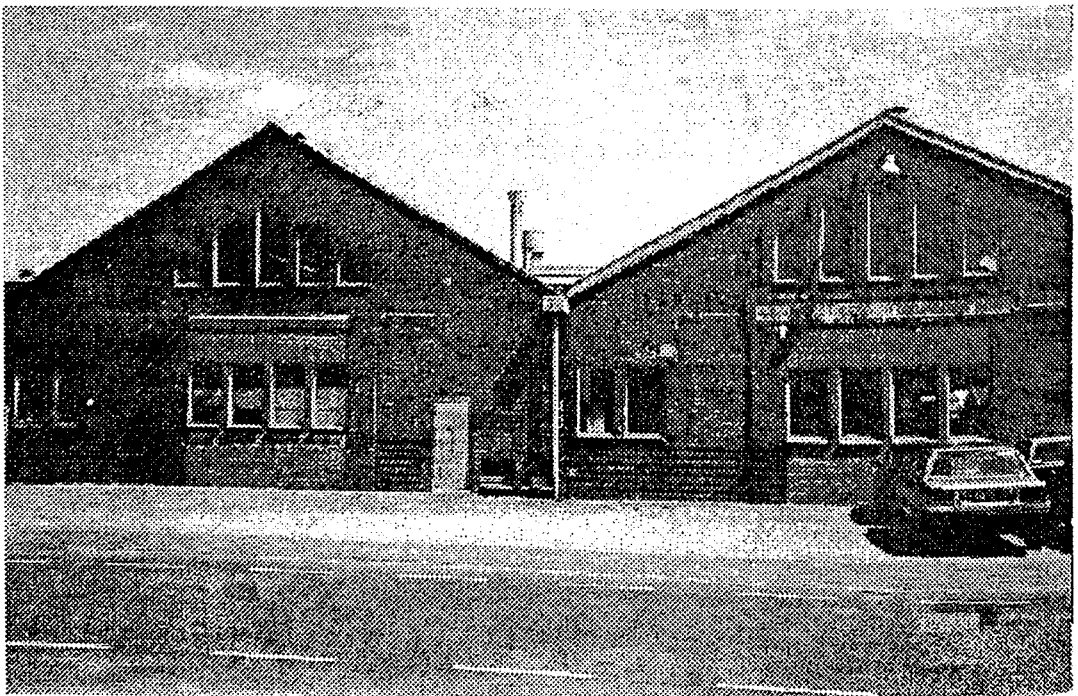
Griendtsveen te Nieuw-Amsterdam al een houtzagerij annex was. Tenslotte telde Nieuw-Weerdinge nog een hardhoutzagerij.

Varia.

Naast de hierboven genoemde takken van industrie worden nog de volgende ondernemingen gemeld. Te Nieuw-Amsterdam: de Eerste Drentse Papierwarenfabriek van de fa. Gorter en Rooseboom (1920), de ijsfabriek van Gorter, genaamd "Nova Zembla", zij leverde ijsblokken ten behoeve van de koeling voor slagers enz., de kleine glasblazerij van J. Kuik en de bierbottelarij van J. Drent. Ook te Nieuw-Dordrecht was enige tijd een klein brouwerijtje.

De N.V. tot Exploitatie van turfstrooiselfabrieken te Klazienaveen had aan haar bedrijf een draadtrekkerij en draadnagelfabriek verbonden, terwijl annex aan de turfstrooiselfabriek van Veldkamp te Erica een stoombloempottenperserij was.

voormalige fabriek Werkland te Nieuw-Weerdinge.

Voorts was er te Erica na enige tijd van leegstand in het gebouw van de voormalige lokfabriek enkele jaren een borstelmakerij en bezemfabriekje. De borstels en bezems werden uitgevoerd naar Gelderland en Holland. Toen de heidebezems uit de gratie raakte ging men daar over op het matten van stoelen enz.

Besluit.

Bij het opmaken van de balans van al die industriële bedrijvigheid in de periode 1875-1930 blijkt hoe "rijk" of beter gezegd hoe veelkleurig ons industrieel verleden ooit moet zijn geweest.

Gemeten naar landelijke maatstaven komt Zuidoost Drenthe er met die (ruim gemeten) bijna 200 fabrieken en fabriekjes er ten opzichte van de bekende Nederlandse industriegebieden van naam uit die tijd getalsmatig bepaald niet slecht af.

Wel dient hierbij de kanttekening worden geplaatst dat een groot aantal van die fabrieken eigenlijk al in de knop is geknakt. Maar dat is nu eenmaal vaak het lot van jonge starters en dus blijkbaar ook van veenkoloniale pioniers.

Daarbij komt nog dat men hier niet, zoals vaak elders, kon voortbouwen op vanouds bestaande know-how. In ieder geval zou je kunnen concluderen dat de industriële revolutie zich zeker heeft laten gelden, maar ook dat ze een aantal van haar eigen kinderen heeft verslonden. Er is dus veel meer gebeurd dan je op het eerste gezicht geneigd bent te denken. Waar is het allemaal gebleven. Zo "rijk" als dat industriële verleden er eens moet hebben uitgezien, zo schamel is Zuidoost Drenthe nu aan erfgoed uit datzelfde verleden.

Hooguit een oude turfstrooiselfabriek, een loods, een postkantoor, een sluisje en een voormalige directeurswoning vormen een nog tastbare herinnering uit dat roemruchte verleden.

Bronnen:

- *Gemeente-archief Emmen, waaronder diverse jaargangen van de Emmer-Courant.*
- *Rijksarchief Assen: Handelsregister.*
- *Voorts zijn tal van gegevens ontleend aan de in het boekje Historie van het Drents Californie opgenomen lijst van bedrijven, alsmede die in het boek van J. Visscher, Emmen en Zuidoost Drenthe uit 1940.*

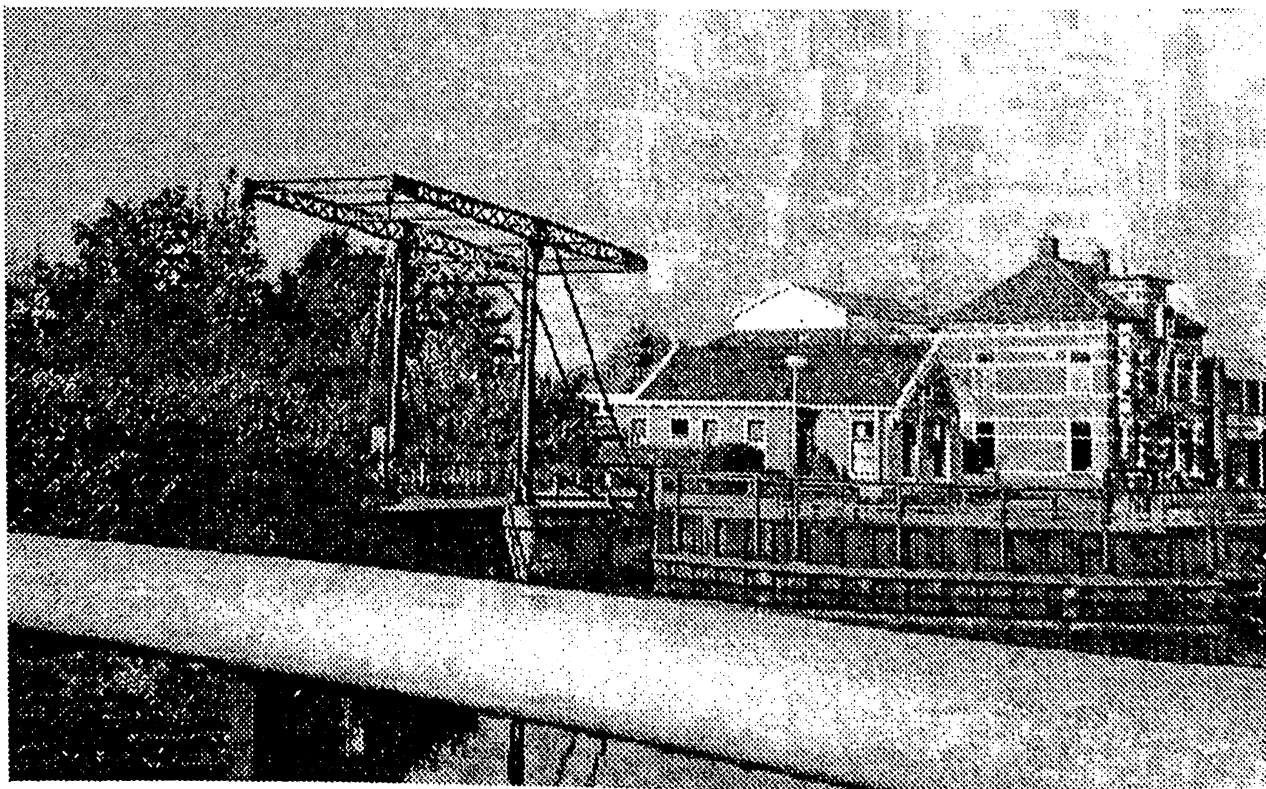
MEDEDELINGEN.

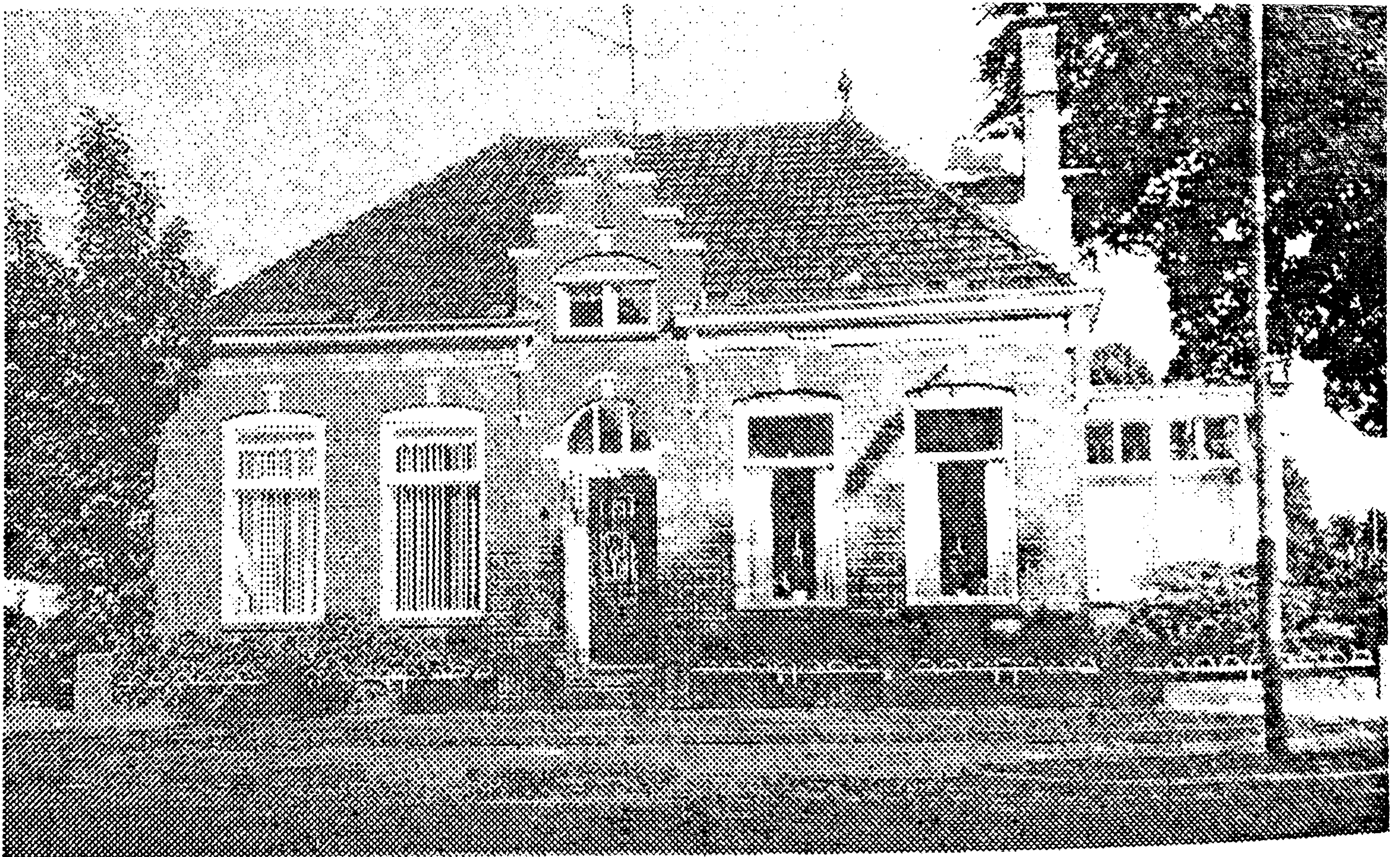
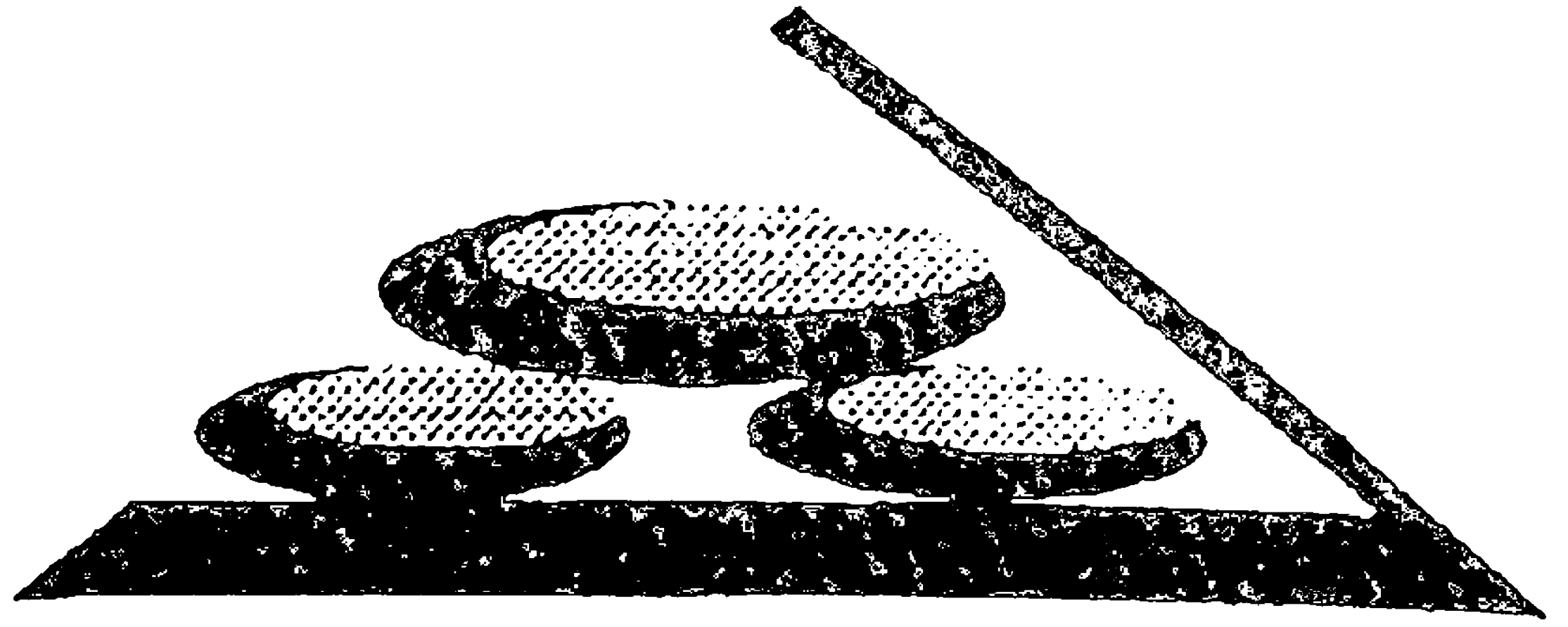
* Op 14 september 1996 is de Nationale Monumentendag. In de gemeente Emmen zal in samenwerking met ondermeer de VVV-Emmen een antieke bus een rondrit worden gemaakt langs ons cultureel, industrieel erfgoed. Ook u bent van harte welkom.

* In het Centrum Beeldende Kunst / Bruggebouw is de tentoonstelling ingericht "Een eeuw Emmen" in 350 foto's door Gerrie van der Veen. Ook in deze tentoonstelling wordt aandacht besteed aan het Industrieel Erfgoed.

* Door tussenkomst van T. Engelsman zijn wij in het bezit gekomen van een genealogie van de familie Emmen. Door H. de Jong zijn inmiddels een paar aanvullingen/verbeteringen toegevoegd. Mogelijk zijn er onder ons leden (genealogen), die ook nog gegevens bezitten, die waarde kunnen toevoegen aan dit werkstuk. Een afschrift is in te zien in het Gemeentearchief Emmen, P.M. Kraan.

directeurswoning Gorter te Nieuw-Amsterdam.

voormalige directeurswoning Friesche Veen Mij N.V.